

آزمون صلاحیت حرفه‌ای پزشکان در کتاب ادب الطیب

سجاد صادقی^{الف}، فرزانه غفاری^{ب*}

^{الف} کمیته پژوهشی دانشجویان، دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی شهیدبهشتی، تهران، ایران

^ب دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی شهیدبهشتی، تهران، ایران

چکیده

سابقه و هدف: تعیین صلاحیت حرفه‌ای پزشکان یکی از موضوعات مهم و قابل توجه در نظام آموزشی و درمانی طب در دوران تمدن اسلامی به شمار می‌آید؛ از این رو تعدادی شیوه‌نامه جهت آزمون تعیین صلاحیت پزشکان در آثار حکمای طب در تمدن اسلامی مشاهده می‌شود. از جمله این آثار، کتاب ادب الطیب اسحاق بن علی رهاوی دانشمند قرن سوم هجری قمری است که از جمله اولین آثار شناخته شده با موضوع اخلاق پزشکی است. در این کتاب، شیوه‌نامه‌ای فراگیر و دقیق جهت تعیین صلاحیت حرفه‌ای پزشکان ارائه شده است. هدف از این مقاله، بررسی نحوه‌ی تعیین صلاحیت حرفه‌ای پزشکان طبق آموزه‌های کتاب ادب الطیب است.

مواد و روش‌ها: در این مقاله‌ی مروری، به بررسی و تحلیل موضوع آزمون تعیین صلاحیت پزشکان در کتاب ادب الطیب نوشته‌ی اسحاق بن علی رهاوی پرداخته و مطالب گردآوری شده به روش تحلیل محتوایی ارائه گردید.

نتیجه‌گیری: رهاوی برای تعیین صلاحیت حرفه‌ای پزشکان، آزمون‌های طراحی می‌کند که شامل دو بخش نظری و عملی است. بخش نظری به سان مصاحبه‌ای عمیق است که آگاهی و نگرش پزشکان را ارزیابی می‌کند و در بخش عملی، مهارت‌های عملی پزشک مثل آشنایی با ابزارها و روش‌های انجام جراحی و برخی اعمال یدوای همچون فصد ارزیابی می‌گردد. در این آزمون علاوه بر سنجش آگاهی آزمون‌دهنده از مبانی نظری و علوم پایه‌ی پزشکی، ارزیابی دانش و مهارت در مورد اصول و فنون تخصصی همراه با جزئیات آن مدنظر قرار گرفته است؛ و چنین نتیجه‌گیری می‌شود که اسحاق بن علی رهاوی در کتاب ادب الطیب به طراحی و تدوین آزمون فراگیر و ساختارمند باهدف تعیین صلاحیت حرفه‌ای پزشکان می‌پردازد تا ابزاری جهت ارزیابی دانش، آگاهی، نگرش، رفتار و مهارت‌های مختلف پزشکان در اختیار جامعه‌ی علمی زمان خود قرار دهد که برخی مطالب آن بعد از گذشت صدها سال، جای تأمل و استفاده‌ی بیشتر دارد.

کلیدواژه‌ها: طب در تمدن اسلامی، رهاوی، ادب الطیب، آزمون صلاحیت حرفه‌ای پزشکان.

تاریخ دریافت: دی ۹۳

تاریخ پذیرش: آذر ۹۵

مقدمه:

خود و شروع به طبابت ملزم به ارائه آن مجوز بودند (۳). همچنین حنین ابن اسحاق (۲۶۴-۱۹۴ ه.ق)، کتابی با عنوان "محنه افضل الاطباء" در رابطه با آزمون پزشکان در فهرست آثار ترجمه‌ای خود از جالینوس (۱۹۹-۱۲۹ م) ذکر می‌کند (۴). در ایران باستان نیز، اسناد تاریخی اوستا حکایت از پیشرفته بودن وضعیت پزشکی داشته و خدمات درمانی پزشکان در قالب تخصص‌های مختلف مانند جراحی، چشم پزشکی، روان پزشکی، پزشکی قانونی و گیاه‌درمانی ارائه می‌شد (۵). موضوع آزمون پزشکان و تعیین صلاحیت حرفه‌ای و صدور مجوز

موضوع مسئولیت پزشکان و وضع قوانین برای ساماندهی و نظارت بر فعالیت‌های آنان در روند تاریخ پزشکی مشهود است؛ اسناد تاریخی گویای وجود قوانین مدون جهت نظارت بر مسئولیت حرفه‌ای پزشکان در مصر باستان، تمدن بابل، یونان و روم باستان می‌باشد (۱). در نوشته‌های بقراط، از رقابتی با اهمیت میان پزشکان و پزشک نمایان سخن به میان آمده تا پزشکان شایستگی‌های خود را به اثبات برسانند (۲). در روم باستان از یک قرن قبل از میلاد، به پزشکان مجوز طبابت داده می‌شد و پزشکان برای اثبات توانمندی علمی و تجربی

تعدادی شیوه نامه ها جهت آزمون تعیین صلاحیت پزشکان در آثار حکمای طب در تمدن اسلامی مشاهده می شود.

از محمدبن زکریای رازی (۳۲۰-۲۵۱ ه.ق)، دانشمند و پزشک بزرگ طب ایرانی، رساله ای در آزمایش و تعیین صلاحیت حرفه ای پزشک با نام فی محنه الطیب و تعیین مانده که به شرح آزمون جامع و تخصصی جهت آزمودن شایستگی پزشکان می پردازد و ناظر بر جنبه های مختلف دانش، نگرش و رفتار پزشکان است (۱۴). همچنین در این کتاب ارزیابی تجربه و مهارت های بالینی پزشک مدنظر قرار گرفته و بر توانایی پزشک در تشخیص افتراقی بیماری ها تاکید شده است (۱۵). همچنین کتابی با موضوع آزمون پزشکان در فهرست آثار حنین ابن اسحاق به چشم می خورد که جهت آزمون پزشکان مورد استفاده قرار گرفته است (۱۶).

کتاب ادب الطیب رهاوی نیز در قرن سوم هجری با موضوع اخلاق پزشکی تألیف شده است؛ یکی از موضوعات برجسته و قابل توجه در این کتاب، ارائه ی شیوه نامه ای فراگیر و دقیق جهت تعیین صلاحیت حرفه ای پزشکان است. هدف از این مقاله، بررسی نحوه ی تعیین صلاحیت حرفه ای پزشکان، طبق آموزه های کتاب ادب الطیب رهاوی است که پس از معرفی کوتاهی از نویسنده و کتاب به واکاوی آزمون تعیین صلاحیت حرفه ای پزشک در ادب الطیب می پردازیم.

مواد و روش ها:

در این پژوهش مروری، بر اساس موضوع و کلیدواژگان، به جستجوی مطالب مرتبط با آزمون تعیین صلاحیت پزشکان در کتاب ادب الطیب و سپس تحلیل محتوایی مطالب یافته شده پرداخته شد و نتایج مطالعه به صورت طبقه بندی شده ارائه گردید.

یافته ها و بحث:

اسحاق بن علی رهاوی

اسحاق بن علی رهاوی پزشک و نویسنده ی نامی قرن سوم هجری و خالق اثری برجسته در اخلاق پزشکی است. اطلاعات تاریخی در مورد این شخصیت پزشکی اندک است و

برای طبابت آن ها از موضوعات مورد توجه نظام پزشکی آن دوران بوده است؛ متون تاریخی به جای مانده از آن دوران، ویژگی های پزشک را باسواد، هوشیار، دقیق، پرهیزگار و با فضیلت های اخلاقی برشمرده شده و شرایط و شیوه نامه ی آزمون تعیین صلاحیت حرفه ای برای تخصص های مختلف پزشکی در آن ها ذکر شده است (۶، ۷). پزشکان ایران باستان پس از اتمام تحصیلات، ملزم به شرکت در آزمون های تخصصی بودند. این آزمون، در مورد جراحان یا کاردپزشکان دشوارتر بوده و این پزشکان ملزم بودند جهت اثبات مهارت و شایستگی حرفه ای خود، سه مرتبه عمل جراحی بر روی پیروان غیر زرتشتی انجام دهند و تنها در صورت موفقیت، مجاز به جراحی پیروان آیین زرتشت می گردیدند (۵). نکته ی جالب اینکه پزشکان برای ارتقای حرفه ای خویش و دریافت مجوزهای تخصصی، ملزم به شرکت در آزمون های جداگانه ای بودند (۶).

دوران طلایی طب در تمدن اسلامی (۷-۳ ه.ق)، دورانی ارزشمند و پرافتخار در تاریخ پزشکی است؛ در این دوران، نام آورانی چون رازی (۳۱۳-۲۵۱ ه.ق)، ابن سینا (۴۲۸-۳۷۰ ه.ق)، جرجانی (۵۳۱-۴۳۳ ه.ق) و ابن نفیس (۶۸۷-۶۰۷ ه.ق) نقشی برجسته در توسعه ی دانش و حرفه ی پزشکی داشتند و آثار ارزشمند آن ها به مدت چند قرن در کشورهای غربی ترجمه و انتشار می یافت (۸، ۹). در این دوران طلایی، نظام آموزشی و درمانی پزشکی کاملاً سامان یافته و مدون شده بود. مراکز تخصصی برای آموزش نظری و عملی پزشکی وجود داشت و روش های نوین آموزشی مانند گزارش بالینی جهت آموزش دانشجویان پزشکی متداول بود. همچنین استادان پزشکی به آموزش تخصصی دانشجویان در بیمارستان های آموزشی می پرداختند (۱۰، ۱۱).

در تاریخ طب در تمدن اسلامی نیز تعیین صلاحیت حرفه ای پزشکان از موضوعات مهم و قابل توجه در نظام آموزشی و درمانی و حکومتی محسوب می شد؛ پزشکان، تحت نظارت حاکمان توسط گروه های مخصوصی از نظر دانش و مهارت های لازم، ارزیابی می شدند و تنها در صورت احراز صلاحیت، مجوز طبابت به آن ها داده می شد (۱۲، ۱۳). در همین زمینه،

از منظر شایسته‌ها و ناشایسته‌های اخلاقی می‌پردازد (۲۰). مطالب کتاب به روشنی گویای آمیختگی ایمان به آفریدگار و اخلاق پیشگی با دانش و حرفه‌ی طبابت است و بسیاری از موضوعات مهم اخلاق پزشکی با نگاه توحیدی و اخلاق مداری مورد توجه قرار گرفته است (۲۱).

رهاوی همواره مسئولیت خطیر پزشکان را در پاسداری از سلامت اجتماع یادآور می‌شود و برای اجزای مختلف نظام سلامت از جمله حاکمان، داروسازان، پرستاران، بیماران و حتی همراهان و عیادت‌کنندگان بیمار توصیه‌هایی را بیان می‌کند؛ از سویی دیگر، رهاوی از ذکر خردترین مسائل مربوط به زندگی شخصی پزشک مثل نظافت و آراستگی ظاهر و وضعیت خواب و آراستگی جامه فروگذار نکرده است؛ زیرا جایگاه پزشک را چنان بلندمرتبه می‌داند که تحمل هرگونه ناپاکی را برای طبیب روا نمی‌داند و به دنبال ارتقای پزشک به شخصیتی پرهیزکار و وارسته است (۲۱-۲۳).

هرچند کتاب ادب الطیب به عنوان اثری تاریخی با موضوع اخلاق پزشکی شهرت دارد، بخش قابل توجهی از کتاب، به تعلیم دانش پزشکی اختصاص داده شده است و رهاوی به بیان مطالب پایه‌ای و کاربردی پزشکی با زبانی ساده می‌پردازد (۲۲).

در جدول زیر یک طبقه‌بندی موضوعی از مطالب و فصول مختلف کتاب ارائه شده است.

جدول ۱. طبقه‌بندی موضوعی مطالب کتاب ادب الطیب

موضوع کلی	محتوای کلی	ردیف
پزشکان	تکریم جایگاه طبابت و طبیب ارائه توصیه‌های اخلاقی، ادبی و اعتقادی به طبیبان ارائه الگویی برای اصلاح سبک زندگی (جسمانی و روحی) پزشکان آزمون پزشکان و تعیین صلاحیت حرفه‌ای آنان شرح مسئولیت حرفه‌ای پزشک ارائه کلیات دانش طب و داروسازی و ارائه اصول و فنون شرح حال و معاینه‌ی بیماران مطالبی در مورد شارلاتانیزم پزشکی	۱
بیماران	شرح وظایف بیماران در مقابل پزشک، اطرافیان و پرستاران	۲
حاکمان	بیان وظایف حاکمان در تکریم پزشکان و مبارزه با فساد در جامعه پزشکی	۳

نگهداری می‌شود که کاتب آن عبدالله مکین و تاریخ کتابت آن ۷۴۸ ه.ق است. همچنین این کتاب توسط مارتین لوی در سال

در منابع تاریخی مطالب چندانی در مورد زندگی نامه‌ی رهاوی یافت نمی‌شود. براساس شواهد تاریخی موجود در کتاب رهاوی، دوران زندگانی او را می‌توان مقارن با نیمه‌ی دوم قرن سوم هجری قمری در نظر گرفت. همچنین زادگاه رهاوی با توجه به نام وی احتمالاً شهر رها یا اطراف آن (در کشور عراق) بوده است (۱۷). عده‌ای او را یهودی خیبری پنداشته‌اند، حال آنکه برخی شواهد تاریخی این موضوع را تایید نمی‌کند و حکایت از مسلمان بودن وی دارد (۱۷، ۱۸).

ابن ابی اصیبعه (۶۶۸-۶۰۰ ه.ق)، تاریخ‌نگار نامی طب در تمدن اسلام، رهاوی را پزشکی برجسته و دارای آثار ارزشمند در پزشکی و آگاه بر اندیشه‌های جالینوس توصیف می‌کند. اصیبعه علاوه بر ادب الطیب، ۲ کتاب تالیفی دیگر را برای رهاوی ذکر می‌کند: ۱. کناش که گردآوری شده از ده گفتار جالینوس به نام میامر در مورد بیماری‌های اندام‌های بدن است و ۲. جوامع که براساس چهار کتاب جالینوس نگاشته شده است (۱۹).

اسحاق بن علی رهاوی به واسطه‌ی خلق اثر فاخر ادب الطیب، از پیشگامان اخلاق پزشکی در تاریخ طب بشمار می‌آید. ادب الطیب، اثری برجسته در تاریخ طب در تمدن اسلامی ادب الطیب عنوان اثری برجسته با موضوع اخلاق عملی و کاربردی پزشکی (Applied Medical Ethics) است که توسط اسحاق بن علی رهاوی در قرن سوم هجری قمری به زبان عربی به رشته‌ی تالیف درآمده است و به تعلیم پزشکی

کهن‌ترین نسخه خطی به جای مانده از کتاب، نسخه‌ای است که به شماره‌ی ۱۶۵۸ در کتابخانه‌ی سلیمیه‌ی ترکیه

۱۹۶۷ و فواد سزگین در سال ۱۹۸۵ به زبان انگلیسی ترجمه و منتشر شده است (۲۰). همچنین نسخه ای از ادب الطیب به زبان فارسی در سال ۱۳۹۰ توسط مریم پوتی و مینو علی میرزایی زیر نظر محمداصادق شریعت پارسا و با ویرایش مجید انوشیروانی توسط انتشارات طب سنتی ایران منتشر شده است.

تعیین صلاحیت حرفه ای پزشکان در کتاب ادب الطیب طیب و طبابت جایگاهی یگانه و ارزشمند در دیدگاه رهاوی دارد. او پزشکی را موهبتی الهی و طبابت را برترین پیشه ها می‌داند. از این رو حساسیت و مواظبت ویژه ای نسبت به جایگاه پزشکی دارد و ورود ناپاکان و بی کفایتان را به حرفه ی مقدس پزشکی جایز نمی‌داند؛ رهاوی براین باور است که جایگاه رفیع پزشکی در زمانه اش رو به افول نهاده و مقصر آن را، ورود ناشایستگان به جرگه ی طبابت می‌داند. به همین خاطر فصلی از کتاب خود را آشکارا به این عنوان نامگذاری کرده که "هر کسی شایستگی پرداختن به حرفه طب را ندارد" (۲۲).

آن چه کتاب ادب الطیب را به یک اثر برجسته ی اخلاق کاربردی پزشکی در تمدن اسلامی تبدیل می‌کند، ارائه ی راه حل های کاربردی و مفید در کنار طرح مسائل رایج اخلاق پزشکی است؛ در اینجا نیز رهاوی، کتاب را خالی از راهکار رها نکرده و در فصلی به صورت اختصاصی به بیان شیوه ای جهت آزمون پزشکان و تعیین صلاحیت حرفه ای آنان پرداخته است. رهاوی در باب شانزدهم از کتاب خود، نخست ضرورت آزمون پزشکان را بیان می‌کند. او در ابتدا اهمیت و حساسیت حرفه ی پزشکی از منظر صیانت از سلامت آدمی را خاطر نشان کرده و سپس دشواری صنعت طب و پیچیدگی مبانی و موضوعات آن را به عنوان دلیلی بر ضرورت آزمون پزشکان بیان می‌کند (۲۴).

این چنین به نظر می‌رسد که انگیزه ی اصلی رهاوی از طرح آزمون پزشکان، مبارزه با حيله گری (شارلاتانیزم) پزشکی است. همان طور که به کرات در متن کتاب حيله گران و طیب نمایان را به باد نقد گرفته و ویژگی های آنان را بر ملا ساخته است. وی دغدغه ی خود را در این باره چنین بیان می‌کند:

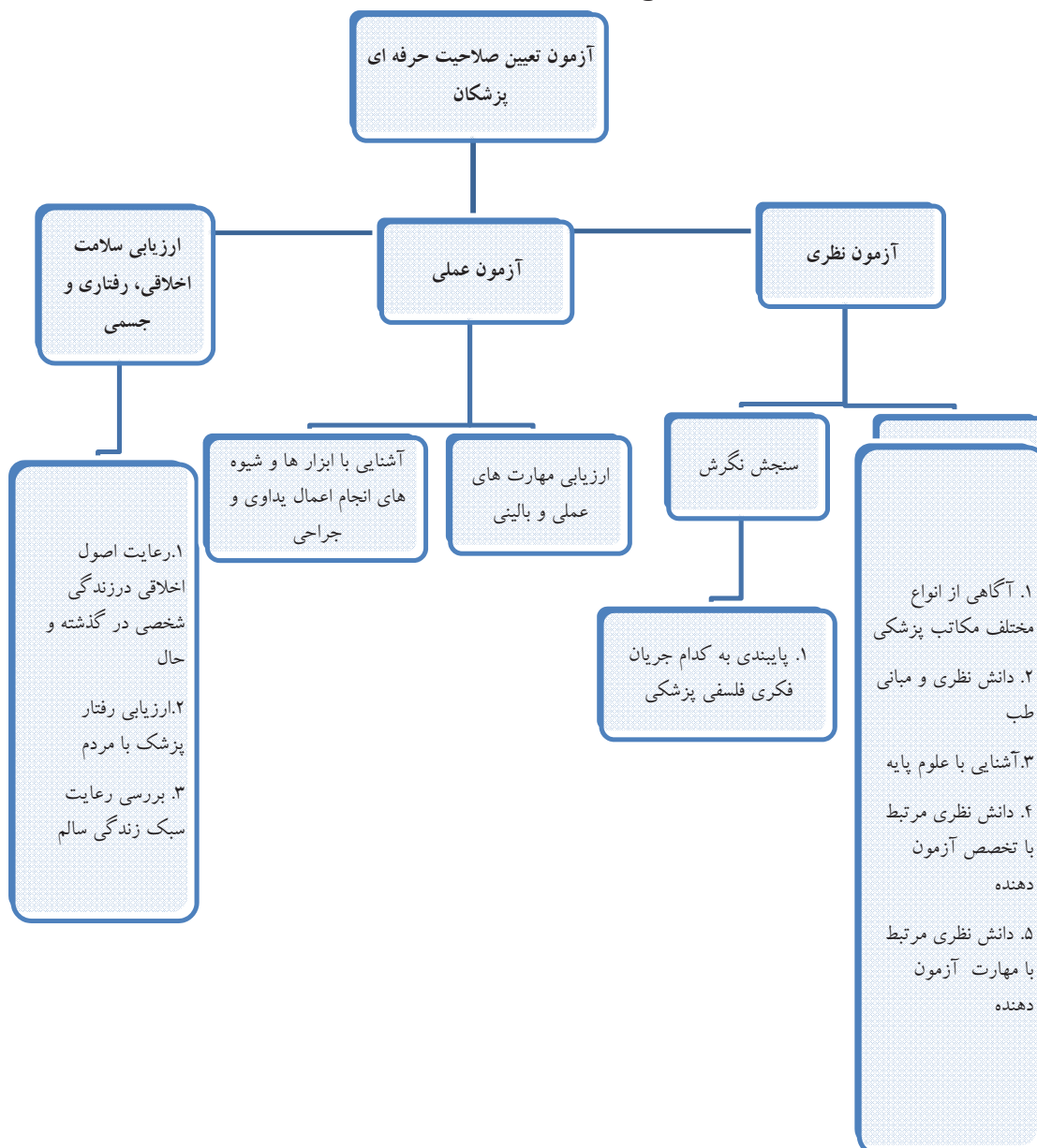
"آزمون پزشکان موجب می‌شود تا کسانی که قصد دارند با حيله گری در این حرفه به فعالیت بپردازند، خوار و رسوا شوند؛ لذا نفع این آزمون به شکلی گسترده و عام سایر مردم را هم دربر می‌گیرد. اگر این آزمون ضروری و نفع آن آشکار نبود، قداما درباره آن کتاب ها نمی نوشتند تا قدرتمندان و فرمانروایان را به رسیدگی به حال مردمان ترغیب کنند و دانشوران را به خدمت نمی گرفتند تا این صنعت را به فرزندانشان بیاموزند به گونه ای که بتوانند پزشکان راستین را از دروغین بازشناسند تا جان خود را به دست کسانی ندهند که شایستگی و اهلیت آن را ندارند" (۲۵).

از دیگر دلایل قابل توجه که رهاوی از آن به عنوان ضرورتی برای آزمون پزشکان یاد می‌کند، بیداری پزشکانی است که به مشاغل دیگر روی آوردند و ترغیب آن ها به فراگیری طب بوده است (۲۴).

رهاوی برای تعیین صلاحیت حرفه ای پزشکان، آزمونی طراحی می‌کند که شامل دو بخش نظری و عملی است. بخش نظری به سان مصاحبه ای عمیق است که آگاهی و نگرش پزشکان را ارزیابی می‌کند. در قسمت آگاهی، دانش پزشک از مبانی طب سنجیده می‌شود و با توجه به تخصص مورد ادعای پزشک، سئوالاتی تخصصی در مورد آناتومی و فیزیولوژی بدن انسان، فیزیوپاتولوژی و سبب شناسی (اتیولوژی) و نشانه شناسی (سمیولوژی) بیماری ها و پرسش هایی مرتبط با داروشناسی مطرح می‌گردد؛ همچنین در مورد مهارت های عملی پزشک مثل جراحی و فصد، سئوالاتی در مورد موارد انجام (اندیکاسیون ها) و ممنوعیت های اجرای اعمال یدای (کنتراندیکاسیون ها)، آشنایی با ابزارها و روش انجام اعمال یدای و جراحی مطرح می‌گردد. از سویی دیگر، سنجش نگرش پزشک از موضوعات مهم و قابل توجه در آزمون پزشکان است؛ رهاوی نگرش پزشک را با سئوال پرسیدن از پیروی وی از مکتب فکری فلسفی طبی خاص درمی یابد. همچنین مهارت های عملی و بالینی پزشکان در بخش عملی سنجیده می‌شود. علاوه بر این، رفتار و اخلاق یک پزشک نیز جهت ارزیابی صلاحیت حرفه ای او در بوته ی آزمایش قرار می‌گیرد (۲۴).

ها و مسائل در این آزمون ارائه می‌دهد(۲۴). در ادامه، اجزای اصلی آزمون تعیین صلاحیت حرفه ای پزشکان در نمودار ۱ نشان داده شده است.

نویسنده ی کتاب ادب الطیب با ذکر مثال هایی از تخصص های مختلف پزشکی مثل چشم پزشکی و فصادی و طبیعت شناسی، به تشریح سئوالات بخش نظری و عملی آزمون می‌پردازد و چارچوبی مفهومی از شیوه ی طرح پرسش

نمودار ۱. ساختار و اجزای آزمون تعیین صلاحیت حرفه ای پزشکان در کتاب ادب الطیب

آگاهی آزمون دهنده از مبانی نظری و علوم پایه پزشکی توجه شده، ارزیابی دانش و مهارت درمورد اصول و فنون تخصصی همراه با جزئیات آن مدنظر قرار گرفته است. به عنوان مثال،

طراحی سئوالات اختصاصی مطابق با تخصص های مختلف پزشکی، ویژگی برجسته ی آزمون پزشکان در کتاب ادب الطیب است. در این آزمون، همانطور که به سنجش

و روح خویش بی توجه باشد، صد البته که نمی تواند درباره دیگران چنین باشد(۲۶).

شایان ذکر است که در دیدگاه رهاوی، تعیین صلاحیت حرفه ای پزشکان با انجام آزمون پایان نمی پذیرد. بلکه از آن جا که خطر گمراهی و تباهی را دور از طیب نمی داند، نظارت بر عملکرد پزشکان و ارائه گزارش در مورد عملکرد آن ها توسط گماشتگان حکومت و دانشمندان و خردمندان به پادشاه را ضروری می داند(۲۵).

نتیجه گیری:

ارزیابی صلاحیت حرفه ای پزشکان (Doctors Professional Competence) از موضوعات مهم و قابل توجه نظام های آموزش پزشکی و بهداشت و درمان کشورهای مختلف جهان است. این موضوع با توجه به تاثیر انکارناپذیر صلاحیت پزشکان بر ابعاد مختلف نظام سلامت قابل درک است. از این رو صلاحیت حرفه ای از موضوعات اصلی و مورد تاکید در "منشور پایبندی به تعهدات حرفه ای" منتشر شده توسط بورد و انجمن طب داخلی آمریکا در سال ۱۹۹۵ است. هم چنین صلاحیت حرفه ای پزشکان مسئله ای قابل توجه در پژوهش های پزشکی است و پژوهش های فراوانی باهدف ارائه ی آزمون های کارآمد جهت ارزیابی صلاحیت حرفه ای پزشکان و درمانگران صورت گرفته است(۲۷، ۲۸).

در مقاله ی حاضر، به معرفی شیوه نامه ای تاریخی جهت آزمون پزشکان و تعیین صلاحیت حرفه ای آنان از کتاب ادب الطیب پرداخته شد و با نگاهی تحلیلی، ساختار و محتوای آزمون بررسی گردید. همانطور که پیشتر اشاره شد، آزمون پزشکان از مسائل مهم در دیدگاه رهاوی بوده است. تا جایی که علاوه بر بذل توجه فراوان به آن در ادب الطیب، از رساله ای اختصاصی در مورد آزمون پزشکان سخن می گوید که شیوه نامه ی آزمون را به صورت مفصل تر در آن شرح داده است. در فصل شانزدهم کتاب از این رساله نام برده شده ولی متأسفانه اکنون در دسترس نیست.

رهاوی برای کسی که ادعای مهارت در فصد دارد تعداد زیادی پرسش مطرح می کند؛ اطلاع در مورد موارد انجام فصد و موارد پرهیز از انجام آن در بیمار، اینکه فصد در کدام بیماری ها فایده دارد، روش انجام فصد و خطرات و عوارض آن، محل انجام فصد و انواع آن، اطلاع از مقدار انجام فصد و اطلاع از جایگاه فصد در درمان بیماران از سئوالاتی است که رهاوی پرسیدن آن ها را جهت آزمودن فسادان پیشنهاد می دهد(۲۴).

طراحی هوشمندانه برخی سئوالات در آزمون پزشکان، از نکات قابل توجه دیدگاه رهاوی است. به عنوان مثال، به آزمونگر پیشنهاد می دهد از پزشک پرسش کند که در کدام بخش های طب متخصص است؟ و چنانچه داوطلب آزمون خود را مدعی تسلط بر تمام بخش های طب بداند، ادعای ناروای او بر آزمونگر واضح می گردد و نیازی به ادامه ی آزمون نیست(۲۴).

از دیگر نکات قابل توجه در آزمون پزشکان می توان به ارزیابی اخلاقی و رفتاری پزشک اشاره کرد. در دیدگاه رهاوی، پایبندی پزشک به اصول اخلاقی، به عنوان یکی از شرایط احراز صلاحیت حرفه ای وی در نظر گرفته می شود؛ رهاوی در این باره می نویسد:

" اما در مورد نفسش، نظر کنند که آیا از همان اوان کودکی خود را به ادب آموزی و یادگیری و هم نشینی با ادیبان و دانشمندان گماره است، یا سرگرم خورد و نوش و شطرنج باختن و امور بازدارنده از تحصیل علم و خواندن کتاب بوده و پیوسته با افراد نادان و سفیه و اشخاص دون پایه هم سخنی داشته است؟ و بنگرند که آیا اهل مطالعه و گفتگو و هم نشینی با دانشمندان است، یا همت او صرف تجارت و کسب پول و لذت جویی از هر طریقی که دست داد، می باشد؟ پس هرکس که این چنین باشد، نمی توان امید خیر و معرفتی از او در این حرفه داشت"(۲۶).

همچنین ارزیابی سلامت جسم طیب، از موارد مورد توجه رهاوی در آزمودن پزشکان است؛ در این رابطه سئوالاتی در مورد خورد و خوراک، پایبندی به رعایت بهداشت و نظافت مطرح می گردد. به فرموده ی رهاوی، اگر کسی به صلاح جسم

اهمیت قابل توجه رهاوی به موضوع صلاحیت حرفه ای پزشکان از چند منظر قابل درک است؛ نخست، جایگاه بلندمرتبه و قابل ستایش طب و طبابت از منظر جناب رهاوی، تحمل افراد بی کفایت و ناصالح را در کسوت طبیب ناممکن می‌نماید. دوم اینکه در زمانه ی رهاوی، جایگاه اجتماعی پزشک رو به افول نهاده و یکی از دلایل آن ورود ناشایستگان و بی کفایتان به جامعه ی پزشکی است و این امر، آزمون صلاحیت حرفه ای پزشکان را اجتناب ناپذیر می‌نماید و سوم اینکه تعیین صلاحیت حرفه ای پزشکان، پزشکان آزموده و قابل اعتماد را به حاکمان و مردم معرفی می‌کند و دست فریب کاری و حقه بازی ناهالان را از سلامت جامعه کوتاه می‌نماید (۲۲).

بنابراین ضرورت ها، اسحاق ابن علی رهاوی به طراحی و تدوین آزمون فراقیر و ساختارمند باهدف تعیین صلاحیت حرفه ای پزشکان می‌پردازد تا ابزاری جهت ارزیابی دانش، آگاهی، نگرش، رفتار و مهارت های مختلف پزشکان در اختیار جامعه ی علمی زمان خود قرار دهد که برخی مطالب آن بعد از گذشت صدها سال، جای تامل و استفاده ی بیشتر دارد.

References:

1. Parsapour M PA, Esmaeilabadi A. Physician fault and its effect on physicians liability. Q Ethics Sci Technol. 2007;1(23):21-31.Persian.
2. Schiefsky MJ. Hippocrates on ancient medicine. Boston: Brill; 2005.
3. Sigerist HE. The history of medical licensure. Journal of the American Medical Association. 1935;104(13):1057-60.
4. Hunain II. The teretise of Hunain Ibn Ishaq to Ali ibn Yahya in the mention of what was translated from the books of Galen. Tehran: Institute of Islamic Studies of Tehran University; 2000.Arabic.
5. Najmabadi M. History of medicine in Iran,Tehran:University of Tehran Press;2000.Persian.
6. Pooya HK. Medicine and evolution process in ancient Persia. History of Medicine Journal (Quarterly). 2016;2(3):67-98[in Persian].
7. Ahangari F. Ethical Interaction between Physician and Society in Ancient Iran. Iranian Journal of Ethics in Science and Technology. 2009-2010;4(3, 4):49-53.persian.
8. Majeed A. How Islam changed medicine. British Medical Journal. 2005;331(7531):1486-7.
9. Brown E. The history of Islamic medicine,Tehran:Scientific and Cultural Publications Company ;1987.Persian.
10. Syed IB. Islamic Medicine: 1000 years ahead of its times. JISHIM. 2002;2:2-9.
11. Elgood C. Iranian Medical History and Lands of the Eastern Caliphate,Tehran: AmirKabir;1991.Persian.
12. Elgood C. Iranian Medical History and Lands of the Eastern Caliphate,Tehran:Amir Kabir;1991.Persian. .
13. Farokhnia r. Islamic medicine and its place among the great systems of traditional medicine. Meshkat Quarterly. 2003;81:76-86.persian.
14. Zakariya al-Razi MI. Mehnat-al-Tabib Razi, Tehran:Hoghooghi Publication;2000. Persian.
15. Jamshid nejad aval G. An Investigation into the High Place of Hakim Muhammad Bin Zakaria Razi and His Innovations in Medicine. History of Medicine Journal (Quarterly). 2009;1(1):51-2.persian.
16. Mohaghegh M. Encyclopedia Islamica. Tehran: The center for the great Islamic Encyclopedia; 1988.Persian.
17. Haddad Adel GA. Encyclopedia of the Islamic World,Tehran:Islamic Encyclopedia Foundation;2015.Persian.
18. Aksoy S. The religious tradition of Ishaq ibn Ali al-Ruhawi: the author of the first medical ethics book in Islamic medicine. Journal of the International Society for the History of Islamic Medicine. 2004;3(5):9-11.
19. Usayba IA. Uyoon Al Abna Fi Tabqat Al Atibba[World Medical History by the end of the seventh century AH]. Tehran: Zaim; 2013.Persian.
20. Beigbabapour y. "Adab al-Tabib" by Ruhawi (the most ancient work on medical ethics in Islam). Journal of Ayeneh Pajoohesh. 2006;101(17):45-8.persian.
21. Ghaffari F. A perspective of medical ethics and patients rights according to Iranian and Islamic traditional medicine texts. History of Medicine Journal (Quarterly). 2016;2(4):11-45.persian.
22. Ruhawi I. Adab al-Tabib.Adab al-Tabib.Translated by Shariat parsa MS,Pooti M, Alimirzaie M. Edited by Anoushiravani M. Tehran: Traditional Iranian medicine publication; 2011p.235-42.Persian.

23. Sartell E, Padela AI. Adab and its significance for an Islamic medical ethics. *Journal of medical ethics*. 2015;0:1-6.
24. Ruhawi I. Adab al-Tabib. Adab al-Tabib. Translated by Shariat parsa MS, Pooti M, Alimirzaie M. Edited by Anoushiravani M. Tehran: Traditional Iranian medicine publication; 2011, p.221-208. Persian.
25. Ruhawi I. Adab al-Tabib. Translated by Shariat parsa MS, Pooti M, Alimirzaie M. Edited by Anoushiravani M. Tehran: Traditional Iranian medicine publication; 2011, p.209. Persian.
26. Ruhawi I. Adab al-Tabib. Adab al-Tabib. Translated by Shariat parsa MS, Pooti M, Alimirzaie M. Edited by Anoushiravani M. Tehran: Traditional Iranian medicine publication; 2011, p.221. Persian.
27. Epstein RM, Hundert EM. Defining and assessing professional competence. *Jama*. 2002;287(2):226-35.
28. Allami A, Mohammadi N, Shirazi M. Faculty Members Experience About Teaching of Medical Professionalism in Qazvin University of Medical Sciences. *Research in Medical Education*. 2015;7(2):1-11. Persian.